

Det spännande och topphemliga Femörefortet

Året var 2003 när det topphemliga kustartilleribatteriet i naturreservatet på halvön Femöre i Oxelösund övergick till att bli det spännande museet Femörefortet.

Museet Femörefortet har årligen ca 8000 besökare och har sedan starten haft över 115000 besökare. Alla besök i Femörefortet är guidade, detta för att ge besökarna en mycket bättre upplevelse än den man får om man bara vandrar runt och tittar på egen hand. Femörefortet erbjuder visningar för allmänheten under vår, sommar och höst. Hela året kan man dessutom boka gruppvisningar.

Femörefortet
Oxelösund

Femörebatteriets historia

Det var 1961 som den första sprängsalvan sköts vid byggandet av det stora kustartilleribatteriet på Femörehuvud i Oxelösund. Man började spränga sig in i berget under den bruna stuga som byggdes för att dölja huvudingången till anläggningen. Stugan är idag Femörefortets reception, museibutik och kafé. Själva utsprängningen av den jättelika berganläggningen var forcerad, man arbetade tidvis sju dagar i veckan och tidvis också 24 timmar per dygn. Byggandet skedde under stort hemlighetsmakeri och hela Femörehuvud var avspärrat för besökare under byggtiden. När väl sprängningsarbetena var avslutade startade installationsfasen, som omfattade installation av el, vatten, ventilation och alla dörrar, trappor, rum m m, samt alla vapen och vapensystem.

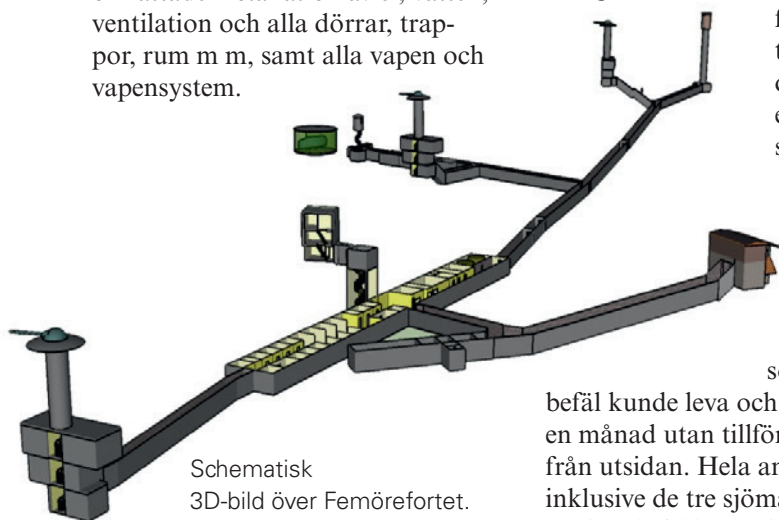
Besökare i berget.

När anläggningen stod helt klar 1966, fanns det ett helt litet samhälle i berget. Det fanns bl a kompletta förläggningar, toaletter, duschrum, kök, elverk, verkstäder, förråd, stridsledningscentral och kanoner.

Krigsorganisationens totalt 70 soldater och befäl kunde leva och verka i minst en månad utan tillförsel av något från utsidan. Hela anläggningen inklusive de tre sjömålskanonerna med räckvidden 13 km som var

huvudbeväpningen byggdes för att stå emot en kärnvapendetonation av samma storlek som den i Hiroshima i Japan i slutet av andra världskriget. Det var också 1966 som den första krigsförbandsövningen genomfördes med Femörebatteriet. Direkt därefter blev batteriet operativt och gick in i krigsorganisationen som en del av spärrbataljonen Bråviken, som hade ansvaret för försvaret av Oxelösunds- och Bråvikenområdet fram till bataljonens avveckling 1998. Femörebatteriet lades då i sk materielberedskap, eller malpåse som det också kallas fram till 2003 när museet Femörefortet startade sin verksamhet i anläggningen.

Under åren 1966 till 1998 när Femörebatteriet ingick i krigsorga-

Schematisk 3D-bild över Femörefortet.

Illustration: Lars Dahlbom

nisationen genomfördes totalt sex stora krigsförbandsövningar, så kallade KFÖ. Övningarna genomfördes 1966, 1971, 1975, 1983, 1990 och 1994. Övningen i september 1990 blev för övrigt den sista övningen med skjutning med kanonerna. Totalt 1800 skott har avfyrats med kanonerna på Femöre mot bogserade mål ute på havet vid övningarna. Mellan dessa övningar genomfördes ett stort antal mindre övningar i batteriet. Femörebatteriet var också en populär visningsanläggning som Försvarsmakten demonstrerade bl a för höga utländska militärer även från Warszawapakten. Detta som ett led i avskräckningen där motståndarna på andra sidan Östersjön skulle se att det inte gick att invadera Sverige utan rejält motstånd. Under tiden i krigsorganisationen hade Femörebatteriet namnet *Batteri OD*, detta för att namnet inte i onödan skulle röja batteriets placering. Bokstäverna O och D var för övrigt första och sista bokstäverna i Oxelösund. Under tiden i krigsorganisationen var anläggningen normalt obemannad, det var bara vid övningar eller liknande som batteriet var bemannat. Tillsyn och service på byggnaden inklusive el, luft, vatten m m sköttes av personal från Fortifikationsverket i Norrköping medan tillsyn och service på kanoner, elledningssystem m m sköttes av personal från dåvarande regementet KA 1 i Vaxholm. Det var bara vid större övningar som Femö-

Kanon nr 2.

rehuvud var avspärrat för allmänheten, övrig tid hade allmänheten fullt tillträde till Femörehuvud bortsett från fotograferingsförbudet som omfattade själva kanonerna, radaranläggningen och mätstationstornet. Nästan samtliga övriga hundralet kustartillerianläggningar runt Sveriges kuster låg under det kalla kriget inom avspärrade militära skyddsområden utan tillträde för allmänheten.

Bakgrunden till byggandet av Femörebatteriet och bildandet av spärrbataljon Bråviken var det kalla kriget och försvarsbeslutet 1958, som innebar start av byggandet av totalt inte mindre än 30 kustartilleribatterier av samma typ som Femörebatteriet. Tre av dessa kom att placeras i Bråvikenområdet. Femörebatteriet (Batteri OD) och Arkösunds batteriet (Batteri AD) 1966 och så sent som 1974 Kungshamnss batteriet (Batteri BÅ). Anledningen till att Oxelösund och Bråviken prioriterades mycket högt i det svenska invasionsförsvaret under det

kalla kriget var de båda djuphamnarna i Oxelösund och hamnarna i Norrköping. Vi visste nämligen att Warszawapakten behövde tillgång till rejäla hamnar vid en storinvasion över Östersjön från Baltikum.

Det kalla kriget pågick åren 1946 till 1991 och innebar bl a att två jätteamer stod öga mot öga i Europa, Nato eller Atlantpakten på västsidan och Warszawapakten på östsidan. Sverige var ett av en handfull länder i Europa som inte var medlem i någon av dessa pakter, men idag vet vi att Sverige i största hemlighet hade ett mycket välutvecklat samarbete med USA och Nato under kalla kriget som innebar att Sverige i allt väsentligt hade samma status som de officiella Nato-medlemmarna, men det är ju som man brukar säga en helt annan historia...

Museet Femörefortets historia

Upptakten till museet Femörefortet var ett uppdrag i lokaltidningen Södermanlands Nyheter år 2001. >>>

Föreläsningen i berget.

Kraftcentralen i berget.

Köket i berget.

Stridsledningscentralen i berget.

Detta resulterade i bildandet av Intressegruppen för Femörefortets bevarande, som 2003 blev den ideella Föreningen Femörefortet.

Planen var att försöka stoppa den redan beslutade rivningen av Femörefortet och att få låna anläggningen under tre år för att prova att driva ett museum. Många och mycket tidskrävande uppvaktningar av Oxelösunds kommun, Länsstyrelsen Södermanland, Försvarmakten, Fortifikationsverket, Fastighetsverket, Förvarsdepartementet, Finansdepartementet, Kulturdepartementet och Riksantikvarieämbetet resulterade 2003 i ett regeringsbeslut om ett provår i stället för de önskade tre och att Oxelösunds kommun samtidigt måste komma överens med Fortifikationsverket om ett slutligt övertagande av anläggningen senast sista april 2004. I annat fall skulle rivningen verkställas. Under resan var vi nära att ge upp flera gånger, men trägen vinner ju som

Periskoputsikt.

det heter. Skall en person nämnas i sammanhanget så är det Oxelösunds dåvarande kommunalråd Benita Vikström som var den som slutligen övertygade regeringen. För att göra en lång historia kort så öppnade museet Femörefortet med en invigning 18 juni 2003 för provåret och sedan med ytterligare en invigning 1 juni 2004 i samband med att Oxelösunds kommun övertog ägandet av anläggningen.

Föreningen Femörefortet driver museet Femörefortet sedan starten på uppdrag av Oxelösunds kommun via ett långtidsavtal. Föreningen

ansvarar för samtliga kostnader för verksamheten inklusive hyra till ägaren Oxelösunds kommun.

Museet Femörefortet idag

Femörefortet är idag 2020 ett väletablerat och framgångsrikt museum över det kalla kriget.

Vi fortsätter med vårt framgångskoncept i form av enbart guidade visningar. Vår och höst har vi öppet med entimmesvisningar lördagar – söndagar

med 4 visningar per dag och under perioden midsommar till skolstart dagligen med hela 9 visningar per dag. Dessutom har vi öppet under sportlovet och höstlovet där även spännande mörkervisningar ingår. Hela året kan man boka gruppvisningar på 1,5 timme alternativt 2 timmar med målgruppen företag, myndigheter, föreningar, skolor och researrangörer men även privatpersoner som familjer, kompisgäng m fl. I samband med gruppvisning kan man boka militärmåltid med ärtsoppa och pannkakor i

Årtal Femörefortet

- 1961 Bygget av Femörebatteriet startar
- 1964 Bygget är färdigt och batteriet överlämnas från Fortifikationsförvaltningen till Krigsmakten, dvs nuvarande Försvarmakten
- 1966 I samband med den första krigsförbandsövningen (KFÖ) i september 1966 blir Femörebatteriet operativt och ingår därefter i krigsorganisationen
- 1989 Ett stort antal närförsvarsvärn och två stora skyddsrum för markförsvararna byggs runt Femörebatteriet
- 1990 I samband med en krigsförbandsövning i september 1990 skjuts de sista skotten med Femörebatteriets pjäser
- 1994 Den sista krigsförbandsövningen med Femörebatteriet
- 1998 Femörebatteriet går ur krigsorganisationen i samband med Kustartilleriets avveckling och läggs i materielberedskap, så kallad malpåse
- 2003 Femörebatteriet blir museet Femörefortet, ett museum över det kalla kriget

Verkstaden i berget.

Fyrvaktarbostaden på Femöre.

matsalen i berget vilket är mycket populärt. Av besökarna utgör barn och ungdomar 25 % på årsbasis, under sommarsäsongen hela 30 %. Sommartid har vi också förhållandevis många utländska besökare, framförallt från våra nordiska grannländer men också Tyskland, Storbritannien, Polen och de baltiska länderna. Försvarmakten är sedan museets öppnande en av stamkunderna vilket vi som jobbar med museet naturligtvis tycker är extra trevligt. I Femörefortets reception/museibutik/kafé kan man förutom biljetter även köpa glass och fika samt köpa souvenirer och böcker om kalla kriget. Vi har Sveriges största samlade sortiment med böcker om kalla kriget, böcker som vi också säljer via postorder.

Föreningen Femörefortet består av drygt etthundra medlemmar spridda över landet. Ett tjugotal aktiva medlemmar från närområdet är de som helt ideellt sköter museiverksamheten, de flesta pensionärer. Både kvinnor och män ingår i den aktiva skaran. Typiska arbetsuppgifter gäller guidning, museibutiken, måltider, underhåll, ekonomi, inköp, marknadsföring och personalplanering. Som aktiv väljer man själv hur mycket, när och vad man arbetar med. Styrelsen består av 8 personer varav 2 kvinnor. Under högsäsongen på 8 veckor från midsommar till skolstart anställer vi och utbildar 7 ungdomar från Oxelösund och Nyköping som sommarguider. Vi får alltid mycket beröm för våra duktiga sommarguider. Sommarguiderna innebär också att vi som arbetar ideellt kan ha semester under den perioden.

Måndagar udda veckor kl 10 har vi öppet hus i Femörefortet med fika och ostfrallor, och förutom trevlig samvaro passar vi då på att planera närmaste tidens arbeten. Den som är nyfiken på att medverka i verksamheten är då extra välkommen att träffa oss.

Oxelösunds olika museer har ett väl utvecklat samarbete med marknadsföring och erfarenhetsutbyte m m. Förutom Femörefortet finns Skärgårdsmuseet som speglar Oxelösunds ursprung som fiskeläge, Sjöfartsmuseet som speglar den omfattande sjöfarten i Oxelösunds hamn samt Sörmlands Veteranjärnväg som speglar järnvägens stora betydelse för Oxelösund. Med F 11 Museum i Nyköping, som är Sveriges flygspaningsmuseum, har Femörefortet ett särskilt samarbete där vi tillsammans försöker locka besökare att besöka båda museerna när de ändå är här. Femörefortet, F 11 Museum, Arsenalen i Strängnäs, Robotmuseet i Arboga och Västerås Flygmuseum bildar ett nätverk av militärmuseer i Mellansverige som träffas årligen och utbyter erfarenheter.

Ekonomiskt står Femörefortet på fyra ben, visningarna, museibutiken, ett antal trogna sponsorer samt uthyrningen av den fantastiska Fyrvaktarbostaden på Femöre.

När det gäller marknadsföringen annonserar vi i besöksbroschyrer och hemsidor i regionen, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd (ArbetsSam) museiguide/webb, Utflyktsvägens besöksguide/webb samt några utvalda tidskrifter och magasin. På sociala medier finns vi självklart också. Femörefortets webb är

mycket välbesökt, bl a vår populära bildblogg med bilder från 2001 och framåt som uppdateras i princip dagligen och i nuläget omfattar fler än 15000 bilder. Vår webb finns på fyra språk, svenska, engelska, tyska och finska. Men den i särklass bästa marknadsföringen är ändå alla våra nöjda besökare!

Välkommen till det spännande och f d topphemliga Femörefortet! ■

Femörefortet

Box 11, 613 21 Oxelösund
070-695 69 02
info@femorefortet.se
www.femorefortet.se
www.facebook.com/femorefortet/
www.instagram.com/femorefortet/
www.twitter.com/femorefortet

Text och foto: Per Rödseth, ordf och museichef.